

Constituționalitate digitalizată în condițiile actuale ale statului de drept din România

Valentin – Stelian BĂDESCU,

Autorul este avocat în Baroul București, cercetător științific asociat al Institutului de Cercetări Juridice și membru titular al Diviziei Istoria Științei din cadrul Comitetului Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii, ambele ale Academiei Române.

valentinbadescu@yahoo.com

Abstract

Tot ceea ce s-a întâmplat în ultima perioadă de timp, în România, mai ales în peisajul electoral și legislativ, implicând evident și constituționalul, ne determină să afirmăm că Dreptul (ca ansamblu de norme de drept pozitiv) și, pe cale de consecință, statul de drept au fost profund afectate și alterate. Din această perspectivă o concluzie se impune: anume că sistemul de Drept nu mai corespunde nevoilor sociale în prezent și a celor ce tind a fi. Oare nu cumva lipsa unei ideologii – coerentă și bine sistematizată – întemeiată pe principii clare și corespunzătoare Dreptului natural (exempli gratia, principiul proprietății private – întemeiate pe muncă, iar nu pe furt), sistemul juridic este în pragul colapsului, începând chiar cu constituționalismul nostru. În evoluția sa Curtea Constituțională a parcurs un amplu proces de consolidare în arhitectura instituțională a României. Aceasta trebuie să țină pasul cu procesul de modernizare a activității autorităților publice din perspectiva fenomenului de digitalizare, a cărui eficiență a fost relevată cu precădere în ultimii ani. De aceea, considerăm că tema cercetării noastre, constituționalitate *digitalizată*, este adecvată și incitantă, în egală măsură, pentru că direcția spre care ne îndreptăm, noi și lumea întreagă, este aceea a simplificării și raționalizării activității autorităților și instituțiilor publice, a eliminării birocrăției și a irosirii de timp și energie umană. Modul de desfășurare a activității autorităților publice s-a transformat semnificativ, de la „creionul chimic” de acum un veac și jumătate la mijloacele tehnice care au rolul să simplifice și să eficientizeze relațiile dintre aceste entități și beneficiarii serviciilor pe care le prestează. Remarcăm faptul că această preocupare a instanței noastre de contencios constituțional se înscrie în eforturile necesare procesului de modernizare, menținând echilibrul firesc între autoritatea statului și cetățean, care trebuie să își păstreze esența, indiferent de cât de mult știința și tehnica își vor pune amprenta asupra acestor raporturi.

Cuvinte cheie: stat de drept, separația puterilor, justiție constituțională, Curtea Constituțională, drepturile omului, inteligență artificială.

1. Argument – avertisment: către un nou azimut geopolitic

Cu deosebită bucurie am primit invitația de a participa la lucrările Ediției a XIII-a, ale Conferinței Internaționale „*Conducerea pentru oameni, accelerarea cu ajutorul digitalului*”, organizată la București, în perioada 3-5 decembrie 2025, de către Facultatea de Administrație Publică a Universității Naționale de Studii Politice și Administrative Publice. Tema propusă spre dezbatere în acest an este una de mare actualitate, mai ales în contextul atât de frământat, divizat și din ce în ce mai secularizat al lumii de astăzi, când valorile religioase și spirituale, precum și viziunea creștină despre om și societate sunt adesea contestate de reprezentanți ai diferitelor ideologii.

Acest eveniment reprezintă un moment de reflecție profundă asupra impactului noilor tehnologii asupra vieții omului și a societății. Într-o lume marcată de avansul rapid al tehnologiei informatice și al inteligenței artificiale în viața cotidiană, întrebările privind natura umană, libertatea, dreptatea, suferința și boala, comuniunea și solidaritatea dintre oameni devin din ce în ce mai acute și cer răspunsuri clare și relevante din partea mediului universitar. Astfel, cercetarea științifică, precum „*puținul aluat care dospește toată*

frământătura”, este chemată să ofere un răspuns nu doar spiritual, ci și profund antropologic și moral la provocările adresate societății de către noua eră tehnologică.

În acest context, lumea universitară este chemată să dea mărturie despre perspectiva antropologică mereu actuală a viitorului Europei, care accentuează valoarea și unicitatea persoanei umane, importanța comuniunii de idei și acțiuni. Conform unei mari părți a doctrinei de specialitate, tehnologia nu constituie în sine un pericol, ci este un dar a lui Dumnezeu pentru om.

Aceasta devine însă problematică, atunci când nu slujește omului, ci tinde să îl înlocuiască, iar eficiența, controlul și utilitarismul tehnologic sunt absolutizate în detrimentul valorilor libertății, demnității și spiritualității persoanei umane. Într-o lume aflată în pericol să își piardă reperele autentice, este nevoie de un efort comun al slujitorilor cercetării științifice de reafirmare a valorilor perene ale moralei. În fața tehnologiilor care transformă rapid și profund structurile sociale, economice și familiale, Universitatea are menirea de a reaminti faptul că omul nu este o simplă funcție biologică sau digitală utilă în societate, ci persoană creată după chipul lui Dumnezeu, care este chemată la viața veșnică și la îndumnezeire, după îndemnul Domnului Iisus Hristos: „*Fiți desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel creșc desăvârșit este*” (Matei 5, 48).

Felicităm pe organizatorii acestui eveniment și în mod special pe Domnul Profesor univ. dr. Cătălin Vrabie care contribuie, prin eforturile sale, la apariția neîntreruptă a volumelor conferințelor, care, în paginile lor, reflectă o preocupare vie, dinamică și ancorată în problemele lumii, lucrând împreună în duhul adevărului, al păcii și al comuniunii, spre binele României și al lumii întregi.

Revenind la obiectul demersului nostru de cercetare științifică, rememorez faptul că prin februarie anul acesta (2025) eram la teatru, la Odeon unde se juca piesa „*Cui i-e frică de Virginia Woolf?*” [1]. Tot ceea ce s-a întâmplat în ultima perioadă de timp, în România, mai ales în peisajul electoral și legislativ, implicând evident și constituționalul, ne determină să afirmăm că Dreptul (ca ansamblu de norme de drept pozitiv) și, pe cale de consecință, statul de drept au fost profund afectate și alterate. Din această perspectivă o concluzie se impune: anume că sistemul de Drept nu mai corespunde nevoilor sociale în prezent și a celor ce tind a fi. Oare nu cumva lipsa unei ideologii – coerentă și bine sistematizată – întemeiată pe principii clare și corespunzătoare Dreptului natural (exempli gratia, principiul proprietății private – întemeiate pe muncă, iar nu pe furt –, sistemul juridic este în pragul colapsului, începând chiar cu constituționalismul nostru.

În acest sens, o apariție remarcată în peisajul scriitoricesc din România mi-a trezit interesul. Este vorba de o controversată lucrare a, în aceeași măsură, controversatului autor, Daniel Morar, *Putea să fie altcumva: o istorie subiectivă a justiției după 1990*, [1]. În care fostul șef al DNA și judecător al Curții Constituționale scrie despre secvențele de realitate – neștiute și inaccesibile publicului de rând - din culisele justiției din România. Este interesant pentru că dezvăluie o parte a legăturilor dintre Binomul Coldea-Kovesi și judecători din sistem, este plină de întâmplări care ne lămuresc în privința modului în care se face justiție în România. Despre implicarea SRI în actul de justiție, dar și despre

activismul care sufocă magistratura. Ceea ce i se impută autorului este că nu ar fi ieșit public, adică pe vremea când avea tot felul de funcții, să dezvăluie implicarea serviciilor secrete, recte a SRI, în diferitele etape ale actului de justiție, a strângerii și instrumentării probelor ce au condus la trimiterea unor mari ai zilei în judecată, consfințind astfel frăția dintre serviciile secrete și DNA despre care s-a vorbit atât. Poate fi acuzat și de încălcarea deontologiei rememorând anii în care autorul a fost judecător la Curtea Constituțională și are a ne împărtăși amănunte inedite nu tocmai „constituționale”. Nu vom stăruia asupra acestor aspecte ci, vom analiza, în demersul nostru de cercetare științifică, modul în care digitalizarea poate fi o soluția pentru eliminarea intruziunilor politicului și serviciilor secrete în justiția noastră constituțională, în așa fel încât să fie respectate principiile statului de drept.

Cu titlu preliminar, subliniem faptul că statul de drept, pluralismul, democrația, societatea civilă sunt incontestabil valori universale ale gândirii și practicii politice contemporane și se regăsesc exprimate normativ și în Constituția României, dar și în documentele internaționale. Atributele statului configurează calitatea acestuia de subiect de drept constituțional și definesc puterea, dar și raporturile complexe dintre stat și cetățeni și celelalte subiecte de drept constituțional.

Atributele statului român reglementate normativ în dispozițiile art. 1 alin. (3) din Constituția României: stat de drept; stat social; stat pluralist; stat democratic. Statul de drept este unul dintre cele mai discutate concepte ale dreptului constituțional și este indiscutabil legat de trecerea de la dreptul statului la statul dreptului. În literatura de specialitate s-au afirmat uneori opinii contradictorii, potrivit cărora statul de drept corespunde unei necesități antropologice sau că este un mit, un postulat și o axiomă, iar pe de altă parte, statul de drept, este un pleonasm, un nonsens juridic. Conceptul statului de drept reprezintă o realitate constituțională a cărei fundament se regăsește în mecanismele exercitării puterii statale, în raporturile dintre putere și libertatea fiecărui individ al societății și în aplicarea principiului legalității la întreaga activitate statală, dar și la comportamentul fiecărui membru al societății [2].

În altă ordine de idei subliniem că sunt decenii de când, în lumea academică vest-europeană, dar și nord-americană, s-a pus problema *dezideologizării Statului*, respectiv a regândirii lui în termenii unui construct tehnic, eliberat de sub orice constrângere ideologică. Între cei care au încercat să ne convingă de necesitatea *dezideologizării* tuturor științelor – inclusiv a celor despre *Stat* și *Drept* – s-a găsit și francezul Louis Althusser (1918–1990).

Atitudinea lui Althusser poate surprinde, dat fiind faptul că acest mare gânditor francez a fost perceput ca fiind un exeget al marxismului, iar marxismul este nimic altceva decât o *ideologie*, în cel mai propriu sens al acestei noțiuni. În viziunea lui Althusser, se cuvine a fi făcută o netă distincție între *știință* și *ideologie*. Numai celei dintâi îi poate fi atașată „o funcție cognitivă” sau teoretică și – aș adăuga eu – una de categorizare. Celei din urmă i se poate atașa cel mult o „funcție practică”, prin intermediul căreia poate fi explicată realitatea specifică unei societăți, din perspectiva principiilor pe care aceasta, la un anumit

moment istoric, reușește să le imagineze și înțelege să le asimileze la nivelul organizării ei [3].

În încercarea de a explica sensul celor până acum scrise, ilustrativ mi se pare următorul exemplu: atunci când, prin Constituția României, se stabilește faptul că „*România este stat de drept în care demnitatea omului, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român.*” [art. 1 alin. (3)], mie mi se pare că Statul Român îmbrățișează, în mod clar, *ideologia democrației liberale, dar și pe cea a pluralismului.*

Pe scurt și în mai puține cuvinte, în lumina textului deja citat, Statul Român este un *stat ideologizat*. Atunci însă când aceeași Lege fundamentală a României precizează – într-un limbaj ceva mai tehnic – faptul că „*dreptul de proprietate obligă la respectarea sarcinilor privind protecția mediului și asigurarea bunei vecinătăți, precum și la respectarea celorlalte sarcini care, potrivit legii sau obiceiului, revin proprietarului*” [art. 44 alin. (7)], senzația pe care mie mi-o dă acest din urmă text este aceea că Statul a devenit unul *savant, juridicizând* o anumită ideologie asupra proprietății pe care a înțeles să o asimileze. Până la un punct, Althusser are dreptate: orice discurs ideologic reflectă sau poate reflecta, într-o mai mare sau mai mică măsură, o anumită realitate socială.

În acord cu Antonio Gramsci, și pentru Althusser, *ideologia* recurge la aserțiuni care exprimă o *logică a devenirii*. Concret, raportându-se la *statul de drept*, la *demnitatea omului*, la *libera dezvoltare a personalității umane*, la *dreptate*, la *pluralism politic* sau la *tradițiile democratice ale poporului român*, art. 1 alin. (3) din Constituția României amintește, într-un fel sau altul, de un soi de *declarație (politică) de intenție*, în legătură cu *cum anume crede Statul că trebuie sau ar trebui să (inter)relaționeze cu proprii săi resortisanți*. Constituțiile – și mă refer, desigur, la cele ale țărilor pe care le percepem ca fiind civilizate – sunt, deloc paradoxal, texte puternic ideologizate. Aceasta este, de altfel, și una din ideile pe care le enunță Althusser, pentru care, între *știință* și *ideologie* nu poate fi stabilită o ireductibilă opoziție [3].

Conștient sau nu, cei mai mulți dintre juriști, gândesc *teoria statului de drept* ca fiind, deopotrivă, un *model științific de organizare a statului*, dar și o *ideologie despre cum ar trebui să se organizeze statul ideal*. Iar caracterul ideologic al teoriei statului de drept este demonstrat de „intoleranța” sa față de orice altă posibilă alternativă *ideologică*, atitudine pe care o puteam observa, cu decenii în urmă, și la *teoria statului bazat pe dictatura proletariatului*. Nu vreau să fiu prost înțeles: nu intenționez nici măcar să sugerez aici că ar putea fi făcută vreo comparație de substanță între specificul *statului de drept* și cel al *statului democratic-popular* (sau *socialist*).

Ceea ce vreau să spun este că atât unul, cât și celălalt se bazează pe o anumită *ideologie*, pe care, prin intermediul *normelor dreptului*, se străduiesc să o disimuleze sub masca *științificității*. Acest fenomen a fost descris de Althusser ca fiind unul de *infiltrare ideologică a științei*, inclusiv a celei despre *Stat*. Urmând acest drum, statul încetează să mai fie unul pur ideologizat, devenind un „stat științific”, marcă pe care, astăzi, *statul de drept* nu numai că o pretinde, dar o și impune. Pentru că între instrumentele de care, în

mod evident, acest tip de stat abuzează este acela al *presiunii* pe care el o exercită asupra ideologiilor adverse. Orice încercare de a critica „*derapajele*” statului de drept, manifestate, printre altele, prin *excese ale justiției* ori prin încercări de *amputare a competențelor legislative ori de control ale adunărilor legiuitoare*, este taxată violent mai ales de către juriștii, politologii și sociologii dogmatizați, care nu vor sau pur și simplu nu pot vedea și nici înțelege că nici măcar *statul de drept* (în varianta sa liberală) nu este un sistem perfect de guvernământ. Abia atunci când slăbiciunile acestui tip de stat vor putea fi percepute, acceptate și, eventual, remediate (măcar la nivelul încercărilor oneste), statul de drept va înceta să mai fie unul *pur ideologic* și va putea valorifica șansa (încă negăsită) de a deveni un *stat savant, juridicizat* [3]. Acum se găsește într-o situație cel puțin bizară, între convergență și concurență normativă. Să ne explicăm.

2. Statul de drept din România între convergență și concurență normativă

Și totuși, în sintagma, stat de drept, sunt implicate două aspecte ale juridicului, aparent contradictorii, dar totuși complementare: normativitatea și ideologia. În planul normativității, statul de drept apare ca un principiu structural al Constituției alături de alte atribute esențiale ale statului, materializând valori fundamentale pe care se bazează existența societății și a statului. Din punct de vedere normativ, exigențele statului de drept se manifestă într-un dublu sens:

- a) sensul formal exprimă cerința ca statul, organele sale să respecte legile, să se subordoneze strict regulilor juridice care au ca obiect modul de alcătuire a organelor statului, atribuțiile și funcțiile ce le revin;
- b) sensul material – cerința ca organele statului, exercitându-și atribuțiile, să respecte garanțiile juridice privind exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor.

În planul ideologiei, statul de drept conferă un sistem logic de idei, prin care oamenii își reprezintă societatea, statul, în toate manifestările sale și prin care se conferă legitimitate statului. Sintagma „stat de drept” nu este un simplu concept logic, ci exprimă o necesitate fundamentală de ordin constituțional potrivit căreia dreptului îi este indispensabil statul pentru a-i crea normele și pentru a asigura finalitatea și eficacitatea normelor juridice, iar statului îi este indispensabil dreptul pentru a exprima puterea, prin instituirea unui comportament general și obligatoriu.

În esență, statul de drept exprimă o condiție cu privire la putere, o mișcare de raționalizare a acesteia, dar și o nouă concepție cu privire la drept, la rolul și funcțiile acestuia. Profesorul Tudor Drăganu, în lucrarea sa „Introducere în teoria și practica statului de drept”, propune o interesantă și cuprinzătoare definiție acestui concept de drept constituțional: „Statul de drept este considerat acel stat care organizat pe baza principiului separațiilor puterilor statului, în aplicarea căruia justiția dobândește o reală independență și urmând prin legislația sa promovarea drepturilor și libertăților inerente naturii umane, asigură respectarea strictă a reglementărilor sale de către ansamblul organelor lui, în întreaga lor activitate”.

Definiția redă principalele elemente ale statului de drept – separația puterilor, ca realitate a activității statale, aplicarea principiului legalității în activitatea tuturor organelor statului,

respectarea și garantarea drepturilor fundamentale ale omului. Tot din această definiție rezultă trăsăturile de bază ale statului de drept, respectiv, libertățile persoanei umane reclamă garanții ale securității și dreptății prin primatul dreptului și în special al Constituției, iar moderarea executării puterii reclamă organizarea și adaptarea funcțiilor organelor eratice și un sistem normativ ierarhizat [2].

Consacrarea statului de drept în Constituția României, se realizează nu numai prin art. 1 alin (3) teza I, dar și prin numeroase alte dispoziții constituționale care exprimă conținutul acestui principiu de organizare și exercitare a puterii într-o societate democratică. Amintim în acest sens dispozițiile art. 16 alin. (2), care prevăd că nimeni nu este mai presus de lege și cele ale art. 15 alin. (2) care proclamă principiul neretroactivității legii, principii esențiale pentru întreaga construcție a statului de drept.

Conținutul statului de drept este exprimat în dispozițiile constituționale privind separația și echilibrul puterilor în stat, în cele referitoare la organizarea, funcționarea și atribuțiile instituțiilor statului. Prevederile se referă la drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor, la mecanismul separațiilor puterilor, la pluralism, la accesul liber la justiție, independența instanțelor judecătorești precum și cele referitoare la organizarea și funcționarea controlului parlamentar, administrativ și jurisdicțional. Pot fi considerate ca fiind o expresie normativă constituțională a conținutului și cerințelor statului de drept [2].

Constituția României stabilește, în conținutul său normativ, și principalele garanții ale statului de drept:

- a) regimul constituțional, adică stabilirea în Constituție a principiilor fundamentale de organizare și activitate a celor trei puteri și a regimului juridic aplicat revizuirii Constituției;
- b) legitimitatea populară directă sau indirectă a organelor statului și autorităților publice;
- c) asigurarea supremației Constituției printr-un control politic sau jurisdicțional, ca și asigurarea supremației legii, față de celelalte acte normative;
- d) exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale să nu poată fi restrânsă decât temporar, numai în situații expres determinate, proporțional cu împrejurarea care justifică restrângerea și fără a se suprima însuși dreptul sau libertatea fundamentală;
- e) independența și imparțialitatea justiției. Astfel, art. 21 alin. (2) din Constituția României stipulează că nicio lege nu poate îngredi accesul liber la justiție a unei persoane, pentru apărarea drepturilor, a libertăților și intereselor legitime [2].

În cazul teoriei separației puterilor în stat s-a spus că „mitul” depășește cu mult realitatea. În fapt, este vorba de încrederea dogmatică de a impune realității concrete un cadru teoretic și abstract preconstituit [4]. Criticile formulate, dar și tendințele de modernizare nu pot avea drept consecință abandonarea acestui principiu. „Marea forță a teoriei separației puterilor în stat – spunea profesorul Ioan Muraru – constă în fantastica sa rezonanță socială, politică și morală [5]. Nu trebuie uitat că principiul este consacrat, explicit sau implicit în constituțiile statelor democratice. Din perspectiva temei noastre de cercetare, prezintă importanță modul în care se concepe autonomia autorităților statului și raporturile dintre acestea, pentru a se preveni separatismul și rigiditatea.

În afara schemei clasice a separației puterilor în stat, a dobândit statut constituțional Curtea Constituțională (art. 142 și următoarele din legea fundamentală), care este garantul supremației Constituției, unica autoritate de jurisdicție constituțională a României, independentă față de orice altă autoritate publică [art. 1 alin. (3) din Legea nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, republicată]. În finalul acestei scurte analize ne vom referi la unele decizii ale Curții Constituționale pe care la considerăm relevante pentru problematica statului de drept. Curtea Constituțională identifică trăsătura fundamentală a statului de drept, respectiv supremația Constituției și obligativitatea respectării legii [6]. Totodată, s-a afirmat în jurisprudența instanței constituționale că statul de drept, asigurând supremația Constituției, realizează și „corelarea tuturor legilor și tuturor actelor normative cu acesta” [7].

Cerințele statului de drept privesc scopurile majore ale activității statale, respectiv supremația legii, ceea ce implică subordonarea statului față de drept. În acest sens, dreptul asigură mijloacele prin care pot fi cenzurate opțiunile sau deciziile politice și să realizeze eliminarea eventualelor tendințe abuzive și discreționare ale structurilor statului. Totodată, statul de drept asigură supremația Constituției, existența regimului de separație a puterilor publice și consacră garanții, inclusiv de natură jurisdicțională, care să asigure respectarea drepturilor și libertăților cetățenilor, în primul rând prin limitarea autorității statului, fapt ce reprezintă încadrarea activității autorităților publice în limitele legii. Jurisprudența Curții Constituționale exprimă astfel cerințele principale ale statului de drept în raport cu scopurile activității statale. Se realizează astfel prin jurisprudență o sinteză deosebit de elocventă a doctrinei privind noțiunea și trăsăturile statului de drept în condițiile unui constituționalism cu apartenență europeană și puternică vocație națională.

3. Constituționalismul românesc între apartenență europeană și vocație națională

În vocabularul juridic contemporan, noțiunea de *constituționalism* se înscrie, în general, într-o concepție liberală a dreptului public și practicilor sale, ce vizează ca puterile statului să fie în mod esențial limitate, așa încât să fie garantate principalele libertăți ale individului. Mai precis, vom vorbi de constituționalism pentru a desemna regimurile politice care, grație instituirii unui control de constituționalitate exercitat de o instanță politico-judiciară „independentă”, face posibilă limitarea puterii legislative înseși veghind conformitatea legilor cu cea fundamentală și cu principiile sale generale, și nu simplu la legalitatea acțiunii puterii executive și a administrației. Într-un sens mai larg, se vorbește uneori de constituționalism „vechi” ori „medieval” pentru a desemna frânele pe care regimurile din antichitate le puneau exercitării puterii politice în scopul substituirii domniei legii cu cea a omului ori de a asigura domnia „justiției”.

Pentru demersul analitic de față, în mod evident, avem în vedere înțelesul restrâns (*stricto sensu*) al noțiunii, a cărei dezvoltare e inseparabilă de cea a liberalismului politic și democrației moderne în măsura în care, după cum remarcă un specialist al problemei, Olivier Beaud, „vechiul constituționalism ori medieval a devenit învechit după nașterea suveranității și a statului modern”. Într-adevăr, din moment ce acesta din urmă poate modifica totalitatea dreptului pozitiv, limitările opuse puterii de către guvernanți nu mai pot veni de la tradiție și de la cutumă, ci de la înseși principiile ce fac necesară stabilirea unei puteri politice. Astfel înțeleasă, nașterea sa e contemporană revoluțiilor liberale și

democratice din secolul al XVIII-lea, iar dezvoltarea sa e strâns legată de legitimarea crescândă în ultimele secole a guvernării reprezentative. Nu în ultimul rând, nivelul său actual reprezintă și fructul unui progres linear al dreptului [8].

„Invenție” a Occidentului, marcă identitară și semn inconfundabil de apartenență la cultura și civilizația acestuia, *constituționalismul* ca doctrină juridică, structură constituțională și practică socio-politică astăzi cu vocație universală, orientează și guvernează mersul democratic al societății, din perspectiva unei istorii și evoluții proprii. Inițiat la finele veacului al XVIII-lea, el s-a dezvoltat în „valuri” succesive, consecutive fie mișcărilor revoluționare, fie conflictelor mondiale până a se impune ca atare precum un model în lumea contemporană. Fenomen politico-civilizațional complex, definitoriu pentru societatea modernă și contemporană, *constituționalismul* are propria sa istorie și cunoaște manifestări nuanțate în diferitele regiuni și țări ale lumii. Nașterea sa e contemporană și conexă revoluțiilor liberale și democratice din veacul al XVIII-lea, iar dezvoltarea lui strâns legată de legitimarea crescândă în cursul celor două secole următoare a guvernării reprezentative.

Totodată, triumful său este văzut ca fructul unui progres continuu al dreptului, ajungând să exprime o dimensiune esențială a modernității juridice și să impună „statul de drept” ca o prioritate democratică societală. Democrația reprezentativă, drepturile și libertățile fundamentale și statul de drept sunt astăzi axe iradiante ale valorilor și practicilor sale, care s-au impus (aproape) pretutindeni și caracterizează o dominantă a vieții publice actuale. Pentru România, la fel ca și pentru multe alte țări, acceptarea și cultivarea regimului constituțional sunt intim legate de constituirea statului unitar modern și perenitatea aspirațiilor sale, reprezintă deopotrivă o tradiție consolidată, un mod de structurare și funcționare a așezământului statal și o dimensiune de apartenență la un sistem socio-politic reprezentativ, în toate ipostazele cu particularități de exprimare și specificități de manifestare naționale [9].

În acest context, apariția și evoluția constituționalismului românesc au propria lor istorie, și s-a constituit o tradiție națională, de puternică sorginte europeană, din perspectiva căreia putem privi dimensiunile prezentului și prefigura reperele viitorului. El a ritmat întotdeauna în datele sale esențiale cu fenomenul general occidental, în general și ale ipostazei sale europene, în special. „Constituționalismul este un atribut al democrației și, în general, al popoarelor civilizate. Tradiția constituțională la români, dacă luăm în calcul anumite mărturii cu valoare de reglementare generală a raporturilor din societate, este foarte veche, iar controlul constituționalității legilor constituie o garanție a supremației legii fundamentale și premisă a respectării identității constituționale.

Așadar, o constantă a constituționalismului românesc o reprezintă garantarea supremației constituției pe calea controlului și asigurării conformității legii cu prevederile pactului constituțional. „Cheie de boltă” a statului de drept, „invenție” jurisprudențială engleză (1610) preluată și dezvoltată și în S.U.A. (1803) și consacrată prin amendamentul X al Constituției din 1787, controlul de constituționalitate a devenit ulterior o instituție juridică fundamentală a democrației constituționale în majoritatea statelor lumii, manifestată sub două modele principale: cel american, judecătoresc și, respectiv, cel european cel

kensenian prin intermediul unui organism politico-jurisdicțional. Până la a se ajunge aici s-au înregistrat multe experiențe naționale care au contribuit la afirmarea și definitivarea contururilor lui, printre care și cea românească [10].

Referitor la marile provocări ale prezentului și, mai ales, ale viitorului, rămân și își caută rezolvări de etapă și pe cât posibil definitive cu prioritate cele legate de integrarea europeană și afirmarea globalizării, inclusiv juridice. Ca stat integrat România, îndeosebi prin jurisprudența CCR, este pe cale a-și recunoaște și afirma propria identitate constituțională, cu precădere în spiritul deciziei nr. 390 pronunțată la 8 iunie 2021 și a-și preciza astfel raportul cu jurisdicțiile supranaționale, din perspectiva intersecțiilor normative și de competențe instituționale. În același context, se ridică problema dilemelor pe care le generează constituționalismul economic unional-european care se cuvine raportat și armonizat cu elementele de aceeași natură cuprinse în legea fundamentală și nuanțate în dezvoltările jurisprudențiale ale Curții Constituționale. Cu asemenea adecvări și ajustări, constituționalismul în ipostaza sa românească își cristalizează noi dimensiuni și își consolidează rolul de progres socio-instituțional și juridic complex [10], prin intermediul instanței noastre constituționale, asupra naturii și funcțiilor căreia ne vom ocupa mai departe.

4. Natura și funcțiile Curții Constituționale din România în contextul oferit de modelul european de constituționalism

Unica instanță constituțională din țara noastră îndeplinește un rol deosebit de important, fiind gardianul conformității actelor normative, care sunt în vigoare sau care sunt pe cale să devină parte a sistemului legislativ, cu prevederile și principiile legii fundamentale. Prevederile art. 142 din Constituție consacră rolul acesteia de garant al Constituției, dar nu face nicio referire cu privire la natura autorității publice ori la modul de raportare a sa la celelalte autorități ale statului.

Esențială este garantarea independenței Curții, atât în ansamblul său, cât și raportat la fiecare dintre membrii săi, în parte. În calitate de "garant al Constituției", Curtea nu ar putea fi subordonată puterii legislative, executive sau judecătorești. Cu exponenții celei din urmă, aceasta stabilește raporturi de colaborare în exercitarea atribuțiilor sale. Dând expresie principiului unitate în diversitate, membrii Curții pot emite și motiva opinii distincte, astfel fiind opiniile separate față de decizia astfel cum a fost adoptată și argumentată de majoritatea judecătorilor sau opinii concurente, care sunt în acord cu soluția pronunțată, dar se bazează pe un raționament juridic diferit sau cu un rol de completare al celui din considerentele actului pronunțat de Curte. Aceasta se explică tocmai prin raportare la independența fiecărui judecător constituțional în parte, nefiind „de natură să înfrângă autoritatea deciziilor sale” [10].

Remarcăm că există o serie de însușiri ale justiției constituționale care se referă la modul în care este înfăptuit controlul constituționalității și în sarcina cui cade această atribuție, însușiri tipice modelului curților constituționale sau modelului european. Astfel, prima caracteristică a acestei forme de justiție constă în aceea că se înfăptuiește prin intermediul unui organ unic, specializat, independent, cu statut propriu și autonom. O a doua caracteristică relevă faptul că justiția constituțională este exclusivă și concentrată, adică

deține monopolul contenciosului constituțional, domeniu în care alte instanțe nu au nicio prerogativă. Tipic justiției constituționale este faptul că se realizează printr-o jurisdicție specială, care are reguli proprii de procedură, determinate atât de natura litigiului, dar și de autoritatea care este învestită să îl soluționeze.

O altă însușire a justiției constituționale este dată de configurația organului competent, care deține o putere independentă, din punct de vedere organic, ce nu se află în vârful nici unei ierarhii jurisdicționale, având o configurație diferită față de instanțele de judecată de drept comun. Pe de altă parte, din punct de vedere funcțional, există unele legături cu organele de jurisdicție, legături care sunt de colaborare, iar nu de subordonare. O ultimă caracteristică este cea privind legitimitatea judecătorilor constituționali, conferită de faptul că judecătorii constituționali sunt desemnați de către autoritățile statale, autorități care diferă de la un stat la altul.

În doctrina de specialitate este reținută o triplă rațiune a Curților Constituționale, pe deplin aplicabilă și instanței de contencios constituțional din România, respectiv de a fi „o autoritate jurisdicțională, politică sau politico-juridică”. La nivel terminologic, legea organică oferă câteva indicii cu caracter general, precum cel referitor la atributul Curții de a fi "unica autoritate de jurisdicție constituțională", "independentă față de orice altă autoritate publică". Printr-o examinare a naturii complexe a acesteia, cu privire la teza jurisdicțională, observăm o serie de aspecte fundamentale: în primul rând, organizarea și funcționarea Curții Constituționale sunt reglementate de norme juridice, atât de legea supremă a țării, cât și de acte normative inferioare, precum legea organică nr. 47/1992 și regulamentul care o completează.

Un al doilea argument este acela conform căruia rolul instanței constituționale este de a răspunde la fiecare problemă juridică -cu care este aceasta sesizată- printr-un raționament juridic, o argumentare complexă. În al treilea rând, natura jurisdicțională a Curții este susținută de faptul că această instanță pronunță dreptul, întrucât conform prevederilor art. 147 alin (4) din Constituție, „deciziile Curții Constituționale se publică în Monitorul Oficial al României. De la data publicării, deciziile sunt general obligatorii și au putere numai pentru viitor”.

Acestea reprezintă așadar un izvor de drept, din momentul publicării lor fiind opozabile erga omnes, ceea ce înseamnă că toți subiecții de drept sunt obligați să respecte soluția pronunțată prin intermediul actului normativ respectiv. Mai mult, "autoritatea de lucru judecat ce însoțește actele jurisdicționale, deci și deciziile Curții Constituționale, se atașează nu numai dispozitivului, ci și considerentelor pe care se sprijină acesta." De aici rezultă obligativitatea respectării conținutului acestora, astfel că "Parlamentul, Guvernul, instanțele judecătorești, respectiv autoritățile și instituțiile publice urmează, în aplicarea legii criticate, să respecte cele stabilite de Curte”.

Mai mult, în ceea ce privește judecătorii și procurorii, în sarcina acestora incumbă în mod direct obligația de a respecta conținutul deciziilor pronunțate de Curtea Constituțională, prin raportare la textul art. 99 lit. ȝ) teza întâi din Legea 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor⁽¹¹⁾, care statuează că nerespectarea deciziilor Curții

Constituționale se încadrează în sfera abaterilor disciplinare săvârșite de către magistrați, aceștia având așadar, obligația expresă de a se supune conținutului deciziilor instanței constituționale, de care nu pot face abstracție, în caz contrar comportamentul acestora fiind considerat abatere disciplinară și fiind sancționat conform legii.

Soluționarea litigiilor care presupun raportarea la anumite texte din legea fundamentală conferă natura jurisdicțională Curții, fiindcă și aceasta este tot un act normativ. În cazul controlului de constituționalitate, instanța este chemată să soluționeze un conflict ivit între legi, ordonanțe, regulamente parlamentare ori tratate internaționale care fac parte din ordinea de drept, pe de o parte și Constituție, pe de altă parte, iar aceasta se va pronunța asupra constituționalității prevederilor respective, declarându-le ca fiind în acord sau în dezacord cu dispozițiile constituționale. De asemenea, în ipoteza judecării unei cauze care presupune intervenția unui text, de pildă situația în care există un conflict juridic de natură constituțională între autoritățile publice, în ipoteza constatării existenței unei situații conflictuale, va analiza dacă aceasta rezultă în mod direct din textul constituțional.

Prin Decizia Curții Constituționale nr. 108 din 5 martie 2014, Curtea a statuat că "neîndeplinirea unor obligații de sorginte legală nu generează automat un conflict juridic de natură constituțională, întrucât eventuala ignorare a unei astfel de competențe a unei instituții sau autorități publice, fie ea nominalizată în chiar Titlul III al Constituției României, nu reprezintă eo ipso o problemă de constituționalitate, ci una de legalitate, pentru că, raportul acestora poate fi cenzurat în fața instanțelor de judecată". Așadar, obiectul acestui control este reprezentat în mod exclusiv de probleme de constituționalitate, iar nu de legalitate, cele din urmă rămânând în competența instanțelor de judecată de drept comun.

Nu în ultimul rând, un argument util în susținerea caracterului jurisdicțional îl reprezintă autoritatea de lucru judecat a deciziilor pronunțate de către Curte în activitatea sa, care determină atributul de autoritate de jurisdicție a instanței constituționale, în mod asemănător cu organismul Consiliului Constituțional din Franța, care emite decizii având aceeași trăsătură.

Sub aspectul jurisdicției constituționale, pe parcursul timpului, s-au impus, așa cum am menționat anterior, două modele: cel american, care păstrează plenitudinea de jurisdicție a instanțelor judecătorești, respectiv cel european, care arogă unei instanțe specializate competența de a judeca toate cauze care au ca obiect constituționalitatea legilor. Curțile Constituționale europene își manifestă caracterul unic prin aceea că, de regulă, sunt autorități publice distincte față de oricare dintre organele prin care se exercită oricare dintre puterile statului concretizate în cadrul democrației constituționale: puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească. Prin urmare, justiția constituțională în România reprezintă o activitate specializată, distinctă de cea specifică autorității judecătorești și exercitată în mod independent și separat față de toate celelalte puteri statale.

Curtea Constituțională a României se supune numai Constituției și legii organice de organizare și funcționare a sa, Legea nr. 47/1992, iar competența sa este stabilită de art.

146 din Legea fundamentală și de legea organică. Curtea Constituțională este singura autoritate competentă în materia controlului de constituționalitate, fiind exclusă orice partajare sub acest aspect cu instanțele de drept comun. Desigur, în privința analizării condițiilor de admisibilitate a excepției de neconstituționalitate și exprimării opiniei asupra acesteia, instanțele judecătorești sunt partenerii săi în exercitarea controlului de constituționalitate în sensul că acestea trebuie să conlucreze cu jurisdicția constituțională ori de câte ori în fața lor se ridică o excepție de neconstituționalitate. Însă, competența de a exercita controlul de constituționalitate aparține unicei autorități de jurisdicție constituțională, și anume Curtea Constituțională.

De altfel, aceasta corespunde perfect modelului european de control al constituționalității, în cadrul căruia este exclusă competența instanțelor judecătorești să exercite un asemenea control, întrucât această activitate revine curților constituționale specializate, înființate în acest scop. În această calitate a sa, de unică autoritate de jurisdicție constituțională, independentă, Curtea se supune numai Constituției și legii sale organice, fiind singura îndreptățită să hotărască, asupra competenței sale, în exercitarea atribuțiilor ce îi revin. Mai mult, competența sa nu poate fi contestată de nicio autoritate publică.

Pe de altă parte, observăm că, în mod complementar, instanțele de contencios administrativ, având în vedere întinderea competenței sale funcționale și materiale, nu au competența de a interpreta și aplica normele constituționale și, prin urmare, de a soluționa raporturi pure de drept constituțional, respectiv situații în care sunt incidente numai norme constituționale. Instanțele de contencios administrativ au competența de a verifica doar conformitatea actului administrativ cu legea, iar nu cu prevederile constituționale. Acestea din urmă efectuează un control de legalitate stricto sensu, și nu de constituționalitate. Numai Curtea Constituțională are competența de a soluționa raporturi pure de drept constituțional și, în consecință, de a decide cu privire la întinderea atribuțiilor constituționale ale autorităților publice de rang constituțional; de aceea, în legătură cu această chestiune, competența instanțelor de contencios administrativ este exclusă. Ne vom opri aici cu aceste constatări doctrinare și vom încerca să decelăm care va fi impactul digitalizării în privința contenciosului constituțional.

5. Constituționalitate digitalizată

5.1. Chestiuni precizatoare și clarificări terminologice

Justiția telematică și digitalizarea au adus noutăți precum: documentele informatice, semnătura digitală (definită ca rezultat al unei proceduri computerizate de validare, bazată pe un sistem de chei care permite semnatarului și destinatarului să arate și să verifice sursa și integritatea unui document sau a unui set de documente), resurse hardware și software, prin care administrația judiciară gestionează electronic tot felul de activități, date, servicii, comunicații și proceduri.

Justiția telematică și digitalizată permite ca toate actele și măsurile adoptate în proces să poată fi efectuate prin intermediul documentelor electronice semnate cu semnătura digitală. Situația pandemică și impunerea unor măsuri specifice consecutive instituirii de către președintele României a stării de urgență prin Decretul nr. 195 din 16 martie 2020 pentru instituirea stării de urgență pe teritoriul României, prelungită apoi prin Decretul nr.

240 din 14 aprilie 2020, a determinat o efervescentă în rândurile juriștilor, tot mai multe voci susținând necesitatea introducerii procesului electronic sau a posibilității desfășurării ședințelor de judecată online prin intermediul videoconferințelor.

Alte dispoziții utilizate timid și uneori după ureche, precum cele care reglementează semnătura electronică [11], au revenit în atenția autorităților, a practicienilor și a doctrinei în forță. Nu ne-am propus analiza cadrului legal privind semnătura electronică și nici nu dorim să oferim în cadrul acestui studiu argumente legale privind introducerea tehnologiilor informației și a comunicațiilor în procesul judiciar. Au făcut-o alții foarte bine înaintea noastră [12].

Însă, subliniem că, în opinia noastră, cel mai important element al justiției telematice și digitalizate îl reprezintă dosarul digital/electronic în care sunt incluse și colectate toate actele, documentele, anexele, chitanțele transmise prin e-mail certificat, actele de procedură întocmite de autorități și de părțile în cauză sau copia telematică a tuturor acestora, atunci când sunt depuse pe suport de hârtie. Sistemul de gestionare a dosarului digital este deținut de Ministerul Justiției. Păstrarea și arhivarea dosarului digital este echivalentă cu deținerea dosarului în format fizic.

Semnalele sunt clare în această direcție, ICCJ luând deja Decizia nr. 520/2019 pronunțată în ședința publică din data de 7 martie 2019 prin care a statuat că, în situația în care una dintre părțile în proces transmite instanței cereri în format electronic „existența semnăturii scanate a semnatarului nu este suficientă”, semnătura electronică calificată „conectează identitatea electronică a semnatarului cu documentul digital, neputând fi copiată de pe un document digital pe altul, fapt ce conferă documentului autenticitate” și „oferă instanței o garanție a faptului că mesajul sau documentul digital este creat de către persoana care l-a semnat, iar conținutul mesajului sau documentului digital nu a fost modificat de la data emiterii”.

Astfel s-au creat premisele digitalizării reale a justiției, practicienii fiind încurajați să utilizeze mijloacele electronice de semnare și comunicare a actelor în cadrul procedurii judiciare. Ca urmare, consecințele se vor produce și în instanțe care, vor trebui la rândul lor să accepte digitalizarea și să se adapteze la gestionarea electronică a actului de justiție. Din păcate, cu o floare nu se face primăvară și cu o decizie nu pot fi schimbate mentalități. Este nevoie de mult mai mult, de înțelegere, de acceptare, de responsabilizare și de reafirmare a celor două deziderate ale justiției moderne: asigurarea actului de justiție de calitate și orientare spre justițiabil și nevoile acestuia.

În condițiile în care aparatul judiciar în sine rămâne ancorat în tehnologia și infrastructura sec. XIX-XX și nu există preocupări doctrinare serioase în ceea ce privește problematica modernizării actului de justiție și a utilizării noilor tehnologii în procesul judiciar, prezentul studiu urmărește să clarifice termeni și expresii care au apărut în diversele studii și intervenții ale specialiștilor în drept în mediul online, poziționându-se în favoarea inovării într-un domeniu atât de conservator precum cel al justiției, prin introducerea tehnologiilor informației și ale comunicării. Inovația și recurgerea la aceste noi tehnologii sunt necesare și firești, fiind strâns legate de evoluția mediului social, tehnologizarea

accentuată a tuturor sectoarelor sociale și dezvoltarea fulminantă a Inteligenței Artificiale. Introducerea noului, deși este evident și instinctual întâmpinată cu reticență, nu poate fi nici oprită, nici limitată temporar (acceptându-se utilizarea acestor tehnologii doar în perioade excepționale), deoarece, mai devreme sau mai târziu, vom realiza inevitabil avantajele sale incontestabile [13].

Problematica AI, a tehnologiilor informației și comunicării și a beneficiilor acestora pentru sistemul de justiție nu ar putea fi abordată de o manieră completă fără a aduce *ab initio* în discuție, concepte noi, precum justiția telematică [14], justiția informatică, E-justice, din ce în ce mai vehiculate și mai aplicate la nivelul fiecărui stat modern. Aceste noi concepte au ca liant o filosofie modernă a justiției, care pune în centrul preocupărilor sale cetățeanul și calitatea actului de justiție. Întrucât am constatat că în mediul online sunt folosiți diverși termeni și diverse expresii uneori ca sinonime – justiție telematică, justiție informatică, justiție electronică, justiție digitalizată – suntem de părere că o clarificare a sensului acestora este esențială pentru a evita confuziile și a stabili categorii clare de analiză.

5.2. *Justiția telematică*

Telematica este acea disciplină științifică și tehnologică care analizează și implementează serviciile și aplicațiile care folosesc atât sistemele informatice, cât și sistemele de telecomunicație, ca rezultat al uniunii ambelor discipline. Termenul „telematică” este un termen compus și provine din fuziunea termenilor „telecomunicații” („tele” – prefix provenit din lb. greacă însemnând „departe”, sau „la distanță”) și „informatică” (disciplină care se referă la practica procesării informațiilor). Termenul „telematică” a fost utilizat pentru prima dată de Simon Nora și Alain Minc în 1978 în lucrarea „*The Computerization of the Society*” [15].

Este considerată aplicație telematică orice tip de comunicare prin intermediul internetului sau prin intermediul sistemului de poziționare globală (ex.: trimiterea unui e-mail într-o altă țară), care asigură transmiterea informațiilor pe distanțe lungi. Acest termen este utilizat pentru o varietate largă de scopuri comerciale și non-comerciale și, foarte recent în domeniul judiciar.

Puterea judecătorească este cel de-al treilea pilon al statului de Drept, fiind subsumată unor principii precum echitatea, imparțialitatea și independența. Natura și importanța sistemului judiciar reclamă o atenție deosebită din partea actorilor publici și privați în momentul în care se pune problema realizării unor modificări structurale și procedurale, precum cele determinate de introducerea noilor tehnologii în justiție și sistemul judiciar. Confruntat cu numeroase probleme – creșterea costurilor actului de justiție, durata crescută a procesului, gestionarea dificilă a unui număr în continuă creștere de cazuri – sistemul judiciar are posibilitatea de a alege între următoarele trei strategii principale:

a) Să sporească personalul administrativ și numărul judecătorilor. Procedând astfel, cresc costurile actului de justiție prin creșterea costurilor salariale cu personalul aferent, asigurarea infrastructurii necesare (birouri, calculatoare etc.)

b) Să schimbe normele și procedurile referitoare la realizarea actului de justiție. O asemenea strategie presupune timp și, de asemenea costuri suplimentare, de vreme ce adoptarea de noi prevederi legale în domeniu ori modificarea celor existente reclamă parcurgerea unor etape prealabile care vor culmina cu adoptarea și publicarea în Monitorul Oficial al României al respectivelor acte normative, procesul legislativ fiind greoi, „cronofag” și nu lipsit de erori [16].

c) Să realizeze investiții în tehnologia informației și comunicării (TIC). Utilizarea TIC este considerată unul dintre elementele cheie care ar putea îmbunătăți semnificativ administrarea justiției [17]. Dezvoltarea rapidă a tehnologiei deschide noi oportunități care erau de neconceput acum câțiva ani. În întreaga lume, au fost introduse mai multe reforme statutare care permit utilizarea și schimbul de date și documente electronice în sistemele judiciare naționale, dar și între acestea și instanțele supranaționale. Disponibilitatea serviciilor web, posibilitatea de a consulta legislația și jurisprudența on-line, utilizarea de arhivare electronică, schimbul electronic de documente juridice, sunt doar câteva exemple care stimulează sistemul judiciar să-și regândească și să își modifice fundamental organizarea și activitatea. TIC poate fi utilizat pentru a spori eficiența, accesul, actualitatea, transparența și responsabilitatea, ajutând sistemul judiciar să furnizeze servicii de calitate la un cost redus. „Utilizarea internetului poate oferi șansa de a deschide sistemul judiciar publicului, oferind atât informații generale, cât și specifice cu privire la activitățile sale, crescând astfel și legitimitatea” [18].

Justiția telematică este un construct contemporan care se fundamentează pe o arhitectură tehnologică ce permite executarea de la distanță (online) a unor operațiuni precum arhivarea documentelor, transmiterea de comunicări și notificări, consultarea stării procedurilor folosind registrul online, consultarea dosarelor și a jurisprudenței și chiar realizarea de procese și proceduri judiciare la distanță prin intermediul mijloacelor de comunicare online, operațiuni care anterior nu puteau fi realizate decât vizitând fizic sediul autorităților judiciare implicate. Justiția telematică nu se confundă cu justiția electronică, justiția electronică reprezentând genul proxim, deoarece toate celelalte categorii – justiția telematică, informatică și digitalizată – presupun existența unei componente electronice incluse.

5.3. Justiția informatică

Justiția informatică utilizează (IA) ca factor decizional în actul de justiție și presupune utilizarea de algoritmi AI în diferite etape ale procesului judiciar. Una din aplicațiile justiției informatice o reprezintă utilizarea instrumentelor informatice de evaluare a riscului penal (ex. COMPAS – Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions, IORNS – Inventory of Offender Risk, Needs, and Strengths, OST – Offender Screening Tool, STRONG – Static Risk and Offender Needs Guide etc.) de recidivă sau comportament violent pentru a oferi suport logistic judecătorului care trebuie să decidă luarea unor măsuri preventive, individualizarea pedepsei, individualizarea executării pedepsei ori liberarea condiționată în cazul persoanelor inculpate/condamnate [18].

Aceste instrumente oferă informații esențiale judecătorului prin procesarea unei cantități importante de date statistice și încadrarea inculpatului/condamnatului în anumite tipologii comportamentale. Deși prezintă și neajunsuri, fiind criticate că perpetuează tipare discriminatorii (ex. persoanele de culoare au statistic un risc mai mare de recidivă decât caucazienii) aceste instrumente electronice de evaluare a riscului penal sunt utilizate la scară largă în Statele Unite, Canada, Marea Britanie, Franța și în alte state, întrucât cresc gradul de obiectivitate al actului decizional [19].

Totodată, justiția informatică mai presupune și utilizarea algoritmilor de inteligență artificială, ca judecători electronici sau, așa cum au fost numiți în mass-media – „judecători roboți”, este adevărat, doar la nivel experimental în acest moment și doar pentru cauze civile de mică importanță. Estonia este pionier în domeniu. Proiectul estonian de informatizare a justiției a ridicat multe semne de întrebare și a împărțit societatea civilă în două tabere: entuziaști și circumspecți. De fapt, informatizarea justiției în Estonia este doar o componentă a unui proiect mai larg care a început în urmă cu peste 15 ani și care a inclus și informatizarea unor funcții guvernamentale. Astfel, AI este utilizată pentru scanarea imaginilor din satelit pentru a determina dacă lucrările agricole subvenționate respectă cadrul legal sau pentru scanarea CV-urilor lucrătorilor care au fost concediați pentru a-i ajuta să își găsească locuri de muncă. Activitatea Guvernului estonian se desfășoară în regim informatizat, fapt care se traduce în economii uriașe. De asemenea sistemul judiciar estonian nu mai printează citații și nici nu mai utilizează documente în format fizic, realizând o economie de 1,6 milioane Euro. De fapt sistemul judiciar estonian este un exemplu elocvent atât pentru ilustrarea justiției telematice, cât și a celei informatice și digitalizate [19].

În Estonia procesele civile de valoare mică (sub 6.400 Euro), divorțurile și cauze care au ca obiect nerespectarea unor clauze contractuale sunt „judecate” de un robot, mai bine zis de un software. „Judecate” nu este un termen potrivit deoarece elementul uman nu este eliminat total. Acesta este motivul pentru care denumirea inițială de „judecător-robot” a fost înlocuită, cel puțin pentru cererile evaluabile în bani, cu cea de „sistem de ordin de plată”.

Introducerea acestui sistem informatic s-a bucurat de un așa mare succes și a fost atât de ușor acceptată de populație, deoarece digitalizarea sistemului statal s-a realizat încă din 2001 prin introducerea cu caracter obligatoriu a identității electronice verificate pentru fiecare cetățean. Procesul „informatic” de soluționare a pretențiilor bănești este semi-informatizat, în sensul că cererea de chemare în judecată se completează online. Un agent uman va proceda apoi la verificarea actelor și a îndeplinirii condițiilor legale, iar în final, dacă cererea este admisibilă, AI – judecătorul robot – procesează date și notifică online debitorul cu privire la obligația de plată, cuantumul acesteia și termenul de plată. Decizia robotului poate fi atacată de către debitor, urmând ca judecata să se realizeze de către un judecător „uman”.

Prin urmare, „judecătorul robot” estonian nu este un judecător propriu-zis, deoarece nu audiază părți, nu administrează probe, nu analizează circumstanțe multiple și nu interpretează legea. Dar a contribuit la o schimbare de paradigmă în ceea ce privește

sistemul judiciar. Nu în ultimul rând există și alte aplicații ale justiției informatice, de data aceasta având ca protagoniști pe „avocații-robot”. Astfel, în 2016 în Marea Britanie a fost creat un chatbot care a fost folosit pentru contestarea a peste 160.000 de amenzi de parcare în New York și Londra. Chatbotul – o aplicația software numită DoNotPay– poate fi instalată gratuit și presupune răspunderea de către utilizator la o serie de întrebări simple, apoi oferă informații comprehensibile despre procedura de contestare.

În mai puțin de 2 ani de la lansarea aplicației chatbotul *DoNotPay* a preluat 250.000 de cazuri și a câștigat 160.000, obținând o rată de succes de 64% și obținând anularea de amenzi în cuantum de 4 milioane de dolari [20]. „Avocatul-robot” *DoNotPay* a fost recent îmbunătățit, astfel că, prin utilizarea Facebook Messenger, poate ajuta acum refugiații să completeze o cerere de imigrare în SUA și Canada, iar pe cei din Marea Britanie, îi ajută să solicite sprijin pentru azil. Modul simplu de utilizare și funcționalitatea cu aproape orice dispozitiv îl face accesibil.

5.4. Justiția digitalizată

Justiția telematică nu se confundă nici cu *justiția digitalizată*, deoarece justiția digitalizată este o componentă a justiției telematice, dar și a celei informatice. Justiția digitalizată presupune utilizarea algoritmilor de inteligență artificială în realizarea operațiunilor de organizare, management și realizare a actului de justiție, prin transformarea informațiilor analoge în informații codate numeric.

Justiția digitalizată include atât comunicarea dintre actorii implicați în actul de justiție prin email/internet, cât și stocarea datelor rezultate și procesarea acestora în vederea obținerii de indici relevanți ce vor fi utilizați apoi în cadrul justiției informatice (stocare decizii judecătorești și ordonare în funcție de diferite categorii-instanța, competență teritorială, competență materială, soluție pronunțată). Deși la prima vedere nu există nicio diferență între termenii *informatic* și *digital/digitalizat*, asocierea lor cu anumite categorii poate să determine schimbarea sensului acestora. Prin urmare, există o diferență între justiția informatică și justiția digitalizată. Informatic înseamnă informație transpusă matematic și, în limbaj uzual este sinonim cu *IT* (tehnologia informației). O justiție o justiție informatică presupune utilizarea tehnologiei informației pentru realizarea scopurilor sale. Justiția digitală este bazată pe software și orientată către client.

Transformarea digitală a justiției este o transformare strategică în care preferințele și comportamentul justițiabililor determină deciziile tehnologice ale factorilor decidenți în ceea ce privește organizarea justiției. Transformarea IT (informatică) a justiției ar presupune „o revizuire completă a sistemelor informatice (IT) ale organizației. Transformarea IT poate implica modificări în arhitectura rețelei, hardware, software și modul în care datele sunt stocate și accesate”. Pot fi identificate așadar diferențe între transformarea IT (informatică) și transformarea digitală a justiției:

- transformarea IT se concentrează pe prioritățile IT, în timp ce transformarea digitală se concentrează pe prioritățile justițiabililor și ale agenților implicați în realizarea actului de justiție.
- transformarea IT are un rezultat final clar, bine definit (ex. introducerea unui software pentru sistematizarea soluțiilor judecătorești). Transformarea digitală este

un proces continuu de abordare mai bună a schimbărilor în timp și, prin urmare, nu are un rezultat final [21]. Cu alte cuvinte transformarea digitală sau digitalizarea presupune adoptarea continuă a unor noi tehnologii digitale, tot mai avansate, pentru îmbunătățirea procedurilor. Justiția digitalizată presupune modernizarea sau adoptarea de noi sisteme tehnologice, platforme și soluții software pentru a răspunde nevoilor agenților implicați în realizarea actului de justiție și ale justițiabililor, generând beneficii tangențiale pentru sistem, incluzând mai multe corecții, rezolvări mai rapide, timpi de răspuns mai reduși, experiență îmbunătățită a utilizatorului etc. [22].

Justiția telematică nu se confundă nici cu conceptul de E-Justice, creație a Comisiei Europene. Dezvoltarea E-Justice este privită la nivel european ca un element cheie în modernizarea sistemelor judiciare naționale, și un standard în realizarea actului de justiție național și european. E-Justice este de fapt justiția electronică ce include atât acces facil și rapid la informații cu caracter juridic, cât și transmiterea rapidă de documente și proceduri, adică atât justiție telematică cât și informatică, digitalizarea fiind elementul comun. Astfel, de la crearea unui portal judiciar în materie civilă și comercială în anul 2003, Comisia a sprijinit punerea în aplicare a unui atlas de justiție în cazurile penale și civile care să le permită practicienilor să determine autoritățile judiciare adecvate din diferite părți ale UE.

Comisia consideră că primul obiectiv al E-Justice este de a spori eficacitatea justiției în întreaga Europă pentru cetățenii săi și că este prioritară dezvoltarea unei semnături electronice (E-signature) și a unei identități electronice (E-identity), care sunt extrem de interesante din punct de vedere al provocărilor la care este supus sistemul judiciar. Prin urmare, justiția telematică este modalitatea concretă prin care se realizează standardul E-Justice. E-Justice este un concept european, în vreme ce justiția telematică reprezintă o nouă modalitate de organizare și realizare a actului de justiție la nivel mondial. Obiectivele proiectului E-Justice sunt multiple:

1. Promovarea sinergiilor naționale și europene. La nivel național au fost implementate mai multe proiecte pentru îmbunătățirea informațiilor referitoare la justiție. Statele europene oferă informații online cu privire la sistemele lor juridice, legislația în vigoare și jurisprudență. Au fost introduse sisteme de schimb de informații prin mijloace electronice între justițiabili și instanțe (și, în unele cazuri, proceduri electronice complete). Comisia consideră că aceste proiecte ar trebui promovate și că cele mai de succes aplicații-pilot ar trebui diseminate și discutate.

2. Accesul persoanelor fizice și juridice la justiție în Europa. Crearea unui portal de e-justiție pentru persoane fizice și juridice îmbunătățește vizibilitatea acțiunilor europene și facilitează accesul la justiție. În acest sens, site-ul web al Comisiei face parte dintr-o politică generală de comunicare cu caracteristici cheie, manifestând interes deosebit față de:

- a) Accesul la informație: necunoașterea legislației altor state membre este unul dintre factorii majori care împiedică oamenii să își afirme drepturile într-un alt stat din cadrul

UE. Portalul rezolvă acest neajuns prin furnizarea de informații cetățenilor europeni în propria lor limbă privind sistemele și procedurile judiciare din întreaga Uniune Europeană.

b) Identificarea instanței competente: portalul ajută la identificarea instanței competente pentru soluționarea cauzei. Acest lucru reduce întârzierile și minimizează riscul de respingere a cauzelor pentru necompetență materială și teritorială, în special în cazul spețelor cu componentă transfrontalieră.

c) Accesul la instanță: site-ul web își propune să ofere răspunsuri la numeroasele și variatele probleme cu care se poate confrunta o persoană implicată într-o procedură judiciară: în ce stat membru trebuie sesizată problema, modul de sesizare a instanței, legea aplicabilă, costurile procedurii (taxe), punerea în executare a hotărârii instanței etc.

d) Proceduri specifice de dreptul familiei: armonizarea legislațiilor naționale și a procedurilor legale facilitează cetățenii europeni să își exercite drepturile, chiar dacă au locuit în diferite țări din UE. În prezent, legislația UE prevede reguli privind divorțul, încredințarea copiilor care provin din căsătorie sau din afara ei și reglementează obligația de întreținere.

e) Proceduri specifice privind creanțe financiare: în cazurile în care există o dimensiune transfrontalieră pentru cererile de plată, dreptul UE poate fi utilizat în litigiile civile și comerciale și, în special, în conformitate cu Regulamentul (Ec) nr. 1896/2006 al Parlamentului European și al Consiliului privind procedura somației de plată europene [17] și cu Regulamentul (EC) nr. 861/2007 al Parlamentului European și al Consiliului privind procedura cererilor cu valoare redusă [18]. Acest mecanism online pune la dispoziția celor interesați formulare de cerere pentru somația europeană de plată, care sunt disponibile în toate limbile și oferă informații privitoare la instanțele competente care o pot emite.

3. *Cooperarea judiciară mai eficientă.* Crearea de instrumente electronice ar trebui să însoțească punerea în aplicare a instrumentelor de cooperare judiciară în cadrul Uniunii Europene. Comisia Europeană încurajează structurile de pregătire naționale și europene, în special Rețeaua europeană de formare judiciară, să promoveze schimbările necesare. În același timp, elaborează procese de traducere automată pentru a fi utilizate de către autoritățile judiciare naționale. Pentru a accelera procedurile transfrontaliere pentru a se respecta sentințele pronunțate în alte state membre sau chiar pentru a putea folosi tehnologiile informaționale, au fost instituite noi standarde în ceea ce privește cadrul legal european, care să reunească sistemele juridice ale statelor membre, astfel cum este prevăzut în paragraful 1.2.3. al Programului de la Stockholm din 2009 [18].

4. *Facilitarea utilizării videoconferinței.* Deși multe acte adoptate la nivel european permit utilizarea videoconferinței în procedurile judecătorești, tehnologia nu a fost complet exploatată, din motive culturale, lingvistice sau tehnice, în ciuda avantajelor evidente pe care utilizarea acestui mijloc le are raportat la costuri, deplasări și flexibilitate. În încercarea de a crește utilizarea videoconferinței, Comisia Europeană a pus la dispoziție

online un manual de utilizare, care să clarifice condițiile legale și tehnice de utilizare, iar Consiliul a elaborat recomandări în acest sens.

5. *Continuarea interconectării cazierului.* Odată cu mobilitatea sporită a persoanelor și a afacerilor peste granițele naționale, este necesar să se faciliteze accesul furnizorilor, creditorilor, partenerilor corporativi și consumatorilor la informații fiabile pentru a spori transparența și securitatea juridică în toate țările UE. Acestea includ registrele de afaceri, registrele funciare și registrele de insolvență, care în prezent variază de la o țară la alta în ceea ce privește gradul de informații pe care îl includ și fiabilitatea acestora. Trebuie menționat că interconectarea cazierului este cea mai avansată zonă de e-justiție în prezent. ECRIS (Sistemul european de schimb de informații privind cazierele judiciare) a fost creat în aprilie 2012 pentru a facilita schimbul de informații cu privire la cazierele penale din întreaga UE. Acesta stabilește interconectări electronice între statele membre și stabilește norme pentru a se asigura că informațiile referitoare la condamnările cuprinse în sistemul de cazier judiciar din statele membre pot fi schimbate prin formate electronice standardizate, într-un mod uniform și rapid și în termene legale scurte.

6. *Punerea în executare a hotărârilor judecătorești.* În funcție de reglementările naționale existente, există mai multe instrumente care pot fi utilizate pentru a se pune în executare hotărâri judecătorești, și a fost elaborat un mecanism de comunicare a informațiilor între statele membre cu privire la executarea hotărârilor judecătorești și pentru emiterea titlului executoriu european.

Titlul executoriu european este o procedură simplă care poate fi folosită pentru cererile necontestate pentru a facilita recunoașterea transfrontalieră și executarea hotărârilor judecătorești. O instanță poate încuviința un titlu executoriu european, folosind un formular care este publicat în toate limbile din atlasul judiciar european pentru probleme civile. După ce instanța a emis un titlu executoriu european, aceasta îl transmite cu o copie tradusă a deciziei autorității competente a statului membru în care debitorul are reședința sau în care sunt deținute activele sale. Nu sunt necesare alte formalități pentru ca decizia să fie executorie.

7. *Asistență pentru traducere.* Dezvoltarea unei adevărate zone judiciare europene este o provocare majoră. Procesele juridice se desfășoară aproape exclusiv în limba națională, iar utilizarea unei limbi străine este permisă doar cu titlu de excepție în unele state. Prin urmare, Comisia propune să se faciliteze dezvoltarea instrumentelor de traducere automată pentru a permite o traducere rapidă a documentelor scrise în diferite limbi și pentru a identifica rapid un traducător profesionist. La nivel european, justiția telematică se bucură de o susținere centralizată, Comisia Europeană și Consiliul oferind atât un exemplu de urmat, cât și o direcție de acțiune în modernizarea căilor de comunicare și transmitere a informațiilor în domeniul judiciar.

5.6. Riscurile și dezavantajele justiției telematice și digitalizate

În ciuda entuziasmului pe care nu încercăm să îl disimulăm, o abordare obiectivă a unui subiect de cercetare impune și prezentarea aspectelor negative, mai mult sau mai puțin pregnante ale acestuia. Astfel, în ciuda avantajelor evidente, îmbrățișarea de către

sistemele judiciare naționale a conceptelor de justiție telematică și digitalizată, le expune pe acestea unui set de factori de risc asociați cu dezvoltarea și implementarea unor mijloace și instrumente ce funcționează în baza tehnologiei informației și a comunicațiilor. Studiile au avut în vedere diferite sisteme naționale cu contexte istorice și culturale specifice și experiență și deschidere diverse, însă de fiecare dată factorii de risc identificați au fost aceiași [23]:

a) Faza de proiectare inițială și controlul continuu al dezvoltării AI. Dacă arhitectura digitală inițială a sistemului este planificată defectuos din cauza percepției sau interpretării greșite ale cerințelor, întregul proiect poate fi în pericol. Cercetarea continuă și prezentarea prototipurilor de lucru către părțile interesate vor permite corectarea rapidă a oricăror interpretări greșite. De asemenea, aceste prototipuri oferă părților interesate și viitorilor utilizatori o previzualizare a sistemului general. Cu o astfel de previzualizare, așteptările inițiale ale utilizatorului pot fi mai bine înțelese și, dacă este necesar, echipele de dezvoltare și proiectare pot face o ajustare rapidă a interfeței utilizatorului pentru a se alinia mai bine cu nevoile și așteptările acestuia. Analiza acestui factor de risc a relevat faptul că o importanță foarte mare o poate avea și tipul echipei de proiectare/dezvoltare: intern sau externalizat. Nu în ultimul rând, este foarte important și modelul de întreținere/mentenanță a sistemului informatic utilizat.

b) Pregătirea corespunzătoare/instructajul utilizatorilor, viziunea informatică generală, abilitățile tehnice ale utilizatorilor sunt de asemenea factori de risc privind digitalizarea eficientă a sistemului judiciar. Soluția pentru minimalizarea acestor factori de risc o reprezintă trainingurile realizate de echipa de proiectare cu utilizatorii: judecători, procurori și personalul administrativ și utilizarea unui limbaj informatic simplificat. Totodată, pentru a răspunde nevoilor și așteptărilor utilizatorilor, în echipa de proiectare/dezvoltare a sistemului informatic este inclus un așa-numit „traducător” pentru întrebări juridice complexe (pentru echipele IT) și un „traducător” pentru întrebările legate de sistemul informatic (pentru utilizatorii juriști).

c) Introducerea sistemelor informatice sau, mai bine zis, digitalizarea unei structuri sau a unui sistem (judiciar), va determina schimbarea sistemului/structurii înseși. Oamenii din sistemul judiciar trebuie să fie conștienți de aceste schimbări și mai ales de inevitabilitatea lor. Pentru a evita șocurile legate de utilizarea noilor sisteme informatice, potențialii utilizatori ar trebui să participe constant la sesiuni de formare/instruire. Având în vedere că AI evoluează, iar utilizatorii tind să uite unele dintre abilitățile învățate anterior, pregătirea/instruirea ar trebui să fie desfășurate continuu, cu regularitate (cu frecvență trimestrială, anuală), sau atunci când este nevoie (ex. când se schimbă interfața sau se introduce un software nou).

Toate aceste aspecte negative pot părea înfricoșătoare și pot genera nemulțumire printre utilizatori, în special pentru utilizatorii ale căror competențe și deprinderi tehnice s-au format într-un trecut mai îndepărtat. Întotdeauna utilizatorii tineri au fost cei mai entuziaști susținători ai schimbării de orice fel, ca regulă. Pregătirea continuă, participarea la programe de training necesită timp, și uneori resurse financiare, însă, o strategie de

digitalizare a sistemului de justiție, gândită eficient pe termen mediu și lung, ar putea oferi soluții pentru înlăturarea acestor neajunsuri.

S-ar putea gândi, spre exemplu, o specializare a judecătorilor sau a personalului administrativ, s-ar putea introduce cursuri de formare IT (ca materie obligatorie) la institutele de pregătire profesională specifice ale acestora sau s-ar putea oferi recompense financiare sau non-financiare persoanelor din sistem care doresc să modernizeze actul de justiție. Sunt numai câteva sugestii pe care, la o scurtă reflecție, le-am găsit oportun a fi făcute. Evident că un grup de specialiști ar putea identifica mult mai multe, este nevoie doar de voință. Așa cum a arătat un distins coleg, *„indiferent dacă acceptăm sau nu, inovațiile progresului vor atinge, cuprinde și chiar întrece inclusiv înfăptuirea actului de justiție, ceea ce avem de făcut fiind doar să ne integrăm mai repede sau mai lent”* [24].

6. În loc de concluzii. E prea devreme să tragem concluzii

În evoluția sa Curtea Constituțională a parcurs un amplu proces de consolidare în arhitectura instituțională a României. Aceasta trebuie să țină pasul cu procesul de modernizare a activității autorităților publice din perspectiva fenomenului de digitalizare, a cărui eficiență a fost relevată cu precădere în ultimii ani. De aceea, considerăm că tema complexă a cercetării noastre, constituționalitate *digitalizată*, este adecvată și incitantă, în egală măsură, pentru că direcția spre care ne îndreptăm, noi și lumea întreagă, este aceea a simplificării și raționalizării activității autorităților și instituțiilor publice, a eliminării birocrăției și a irosirii de timp și energie umană. Modul de desfășurare a activității autorităților publice s-a transformat semnificativ, de la „creionul chimic” de acum un veac și jumătate la mijloacele tehnice care au rolul să simplifice și să eficientizeze relațiile dintre aceste entități și beneficiarii serviciilor pe care le prestează. Remarcăm faptul că această preocupare a instanței noastre de contencios constituțional se înscrie în eforturile necesare procesului de modernizare, menținând echilibrul firesc între autoritatea statului și cetățean, care trebuie să își păstreze esența, indiferent de cât de mult știința și tehnica își vor pune amprenta asupra acestor raporturi.

Dreptul, de-a lungul secolelor, s-a adaptat și chiar a catalizat schimbările sociale, politice, economice și tehnologice. Astăzi, sub impactul digitalizării și al progresului exponențial al tehnologiei, precum inteligența artificială și securitatea cibernetică, se conturează o nouă eră a dreptului, astfel că devine actuală, credem, dezbaterea a două aspecte: în primul rând, cum afectează aceste schimbări substanța dreptului și, în al doilea rând, impactul lor asupra profesiilor juridice [25].

În timp ce legislațiile naționale și internaționale continuă să se adapteze la aceste noi circumstanțe, apare cu necesitate întrebarea dacă tradiționalele noastre concepte juridice sunt suficient de flexibile pentru a face față noii lumi digitale. Printr-o decizie recentă din anul 2022, Curtea Supremă din Statele Unite ale Americii a subliniat importanța interpretării legii în contextul tehnologic actual. Curtea a afirmat că interpretarea legislației trebuie să țină seama de inovațiile tehnologice, mai degrabă decât de restricționarea acestora la înțelegerea tehnică existentă la momentul adoptării legii. Această decizie are vocația de a deschide o nouă eră de adaptabilitate a dreptului, care, în esență, recunoaște necesitatea corelării continue a legii la inovațiile tehnologice.

Noile tehnologii au și un impact direct asupra modului în care profesiile juridice sunt exercitate. În ultimii ani, automatizarea proceselor juridice cu ajutorul inteligenței artificiale a devenit o realitate obiectivă. Acest fapt, incontestabil, ridică întrebări despre viitorul profesiilor juridice și despre modul în care această categorie de profesioniști trebuie să se raporteze la aceste schimbări. La prima vedere, acest lucru ar putea părea alarmant pentru profesioniștii în drept, deoarece automatizarea poate conduce la reducerea rolului uman în procesele juridice. Totuși, este esențial să ne amintim că aceste tehnologii, cel puțin la nivelul actual de dezvoltare a lor, nu elimină necesitatea juriștilor, ci mai degrabă le transformă rolul. În contextul acestei transformări, adaptabilitatea și învățarea continuă sunt de o importanță fundamentală. Juriștii vor trebui să își dezvolte noi competențe pentru a lucra împreună cu inteligența artificială și pentru a înțelege impactul său asupra legii și a jurisprudenței.

Mass-media, hrănită câteodată de efervescența rețelelor de socializare, publică articole ce sugerează că inteligența artificială va face ca oamenii să fie înlocuiți de mașini. Cu toate acestea, susțin că aceasta nu îi va înlocui pe oameni, ci le va spori abilitățile, augmentându-le – un fenomen deja observabil în domeniul jocului de Go și de șah. Prin utilizarea acestor tehnici s-a reușit depășirea performanțelor umane în diverse sarcini complexe ce necesitau, în mod tradițional, o înțelegere a naturii lucrurilor din jur. Aceste sarcini se extind de la diagnosticarea medicală, cum ar fi identificarea bolilor, interpretarea razelor X pentru detectarea tumorilor, până la determinarea prezenței celulelor canceroase în probele de sânge sau chiar la detectarea infecțiilor asimptomatice Covid-19 prin intermediul tusei înregistrate de telefonul mobil. Aceste sarcini erau de obicei îndeplinite de profesioniști cu o înaltă pregătire [26]. Fenomenul a pătruns și în lumea justiției.

Utilizarea Inteligenței Artificiale (IA) în Justiție pare a fi subiectul momentului în mediul judiciar din România [27], [28], [29], [30], [31]. După dezvoltarea mai multor sectoare ale activității umane, este rândul sistemului judiciar să experimenteze o revoluție digitală, care ar trebui să pună capăt multor probleme ale Justiției tradiționale: aglomerarea instanțelor, durata mare a procedurilor sau accesul inegal la Justiție. Dar putem ști că Justiția algoritmică va fi mai bună decât Justiția umană? Codurile algoritmice influențează deja funcționarea mediului judiciar, într-un proces ireversibil. În același timp, Justiția (din România și nu numai) se simte vulnerabilă în fața unor progrese tehnologice. Juriștii sunt refractari la folosirea IA, pentru că văd în IA antiteza filozofiei care ghidează, în mod tradițional, activitatea jurisdicțională: Justiția trebuie să ofere fiecărui caz un răspuns individualizat luând în considerare particularitățile speței, pe când IA își propune să raționalizeze și să „masifice” soluțiile

Digitalizarea justiției presupune în primul rând înțelegerea de către toți actorii implicați în sistemul judiciar a conceputului de dosar electronic. Dacă acest prim pas este făcut cu caracter general, celelalte mișcări de modernizare și digitalizare a justiției vor veni firesc și inevitabil. Semnalele sunt clare în această direcție, ICCJ luând de curând o decizie ce poate fi numite istorică: Decizia nr. 520/2019 pronunțată în ședința publică din data de 7 martie 2019 prin care ICCJ a statuat că, în situația în care una dintre părțile în proces transmite instanței cereri în format electronic „existența semnăturii scanate a semnatarului nu este suficientă”, semnătura electronică calificată „conectează identitatea electronică a

semnatarului cu documentul digital, neputând fi copiată de pe un document digital pe altul, fapt ce conferă documentului autenticitate” și „oferă instanței o garanție a faptului că mesajul sau documentul digital este creat de către persoană care l-a semnat, iar conținutul mesajului sau documentului digital nu a fost modificat de la data emiterii”.

Astfel s-au creat premisele digitalizării reale a justiției, practicienii fiind încurajați să utilizeze mijloacele electronice de semnare și comunicare a actelor în cadrul procedurii judiciare. Ca urmare, consecințele se vor produce și în instanțe care, vor trebui la rândul lor să accepte digitalizarea și să se adapteze la gestionarea electronică a actului de justiție. Din păcate, cu o floare nu se face primăvară și cu o decizie nu pot fi schimbate mentalități. Este nevoie de mult mai mult, de înțelegere, de acceptare, de responsabilizare și de reafirmare a celor două deziderate ale justiției moderne: asigurarea Actului de justiție de calitate și orientare spre justițiabil și nevoile acestuia.

Se pare că în ultima perioadă totul gravitează în jurul inteligenței artificiale, discutându-se numai despre cum aceasta ne poate ajuta sau cum ne poate afecta viețile din toate punctele de vedere. Cred se omite esențialul, deoarece întrebarea centrală nu este – *care sunt avantajele și dezavantajele inteligenței artificiale?*, ci – *cum vom înțelege să folosim inteligența artificială?*, întrucât răspunsul la prima întrebare este dependent de abordarea celei de a doua. Pornind de la această ultimă întrebare voi încerca să formulez un răspuns care se va fundamenta pe trei premise: distincția dintre informație și cunoaștere, distincția dintre gândire critică și industrie juridică și potențiala falie de limbaj generată de utilizarea excesivă a inteligenței artificiale. Sub un prim aspect, colectarea de informație nu implică neapărat sau, și mai bine spus, nu înseamnă cunoaștere. Oricine sau orice poate identifica și centraliza informațiile, iar din această perspectivă trebuie să admit că inteligența artificială este mai eficientă ca ființa umană.

În schimb, nu orice poate lămurii și supune informația printr-un filtru critic – pentru o astfel de operațiune este necesară cunoașterea – iar aici sunt convins că inteligența artificială pierde lupta cu gândirea umană. Un algoritm poate genera texte, poate formula răspunsuri, poate livra citate din doctrină și jurisprudență, însă nu are capacitatea de a înțelege semnificația unei strategii sau decizii într-un context social, politic, economic sau chiar axiologic. Inteligența artificială oferă doar informația brută și poate simula un silogism, însă numai gândirea omenească o transformă în cunoaștere prin creație – metaforic spus: o îmblânzește. Astfel, am făcut trecerea spre cel de al doilea aspect, care vizează distincția dintre gândire critică și industrie juridică. Aș completa și aș spune că pericolul iminent este înlocuirea gândirii cu preluarea și redarea mecanică a informației brute interpretată de inteligența artificială.

Ani de zile, crearea Inteligenței Artificiale a fost Sfântul Graal al multor cercetători de renume în și nu există nicio îndoială că AI este o invenție foarte puternică. Dar când vine vorba de inteligența artificială generală (IAG), entuziasmul a crescut exagerat. Având în vedere limitele sistemelor existente, este puțin probabil ca superinteligența să fie de fapt iminentă, chiar dacă sistemele de IA continuă să se îmbunătățească.

Unii informaticieni s-au întrebat dacă inteligența artificială generală va fi vreodată creată. Deocamdată și, posibil, pentru totdeauna, progresele în domeniul IA sunt mai degrabă iterative, la fel ca alte tehnologii de uz general. Unii oficiali cred chiar că AGI este pe cale să pună în pericol existența umană iar focusarea asupra inteligenței artificiale generale (IAG) depășește retorica. Argumentul pentru a ne îndrepta spre inteligența artificială generală (AGI) este simplu.

Se presupune că un sistem AGI ar putea fi capabil să se autoperfecționeze simultan în mai multe dimensiuni. Procedând astfel, ar putea depăși rapid potențialul uman și ar putea rezolva probleme care au tulburat societatea timp de milenii. Compania și țara care vor ajunge primele în acest punct nu numai că vor obține randamente financiare enorme, descoperiri științifice și progrese militare, dar vor și bloca concurenții prin monopolizarea beneficiilor în moduri care restricționează dezvoltarea altora și care stabilesc regulile jocului. Cursa inteligenței artificiale este, așadar, o cursă către o linie de sosire AGI predeterminată, în care câștigătorul nu numai că iese triumfător prin panglică, dar ridică fiecare trofeu și pleacă acasă, fără a lăsa nimic nici măcar pentru concurenții de pe locurile doi și trei. Este puțin probabil ca superinteligența să fie de fapt iminentă [32].

Totuși, există motive să fim sceptici față de această abordare. Pentru început, cercetătorii în domeniul inteligenței artificiale nici măcar nu se pot pune de acord asupra modului de definire a inteligenței artificiale și a capacităților acesteia; cu alte cuvinte, nimeni nu este de acord asupra punctului de sosire. Acest lucru face ca orice politică bazată pe atingerea acesteia să fie inerent dubioasă. În loc să fie o creație singulară, inteligența artificială este mai degrabă o categorie largă de tehnologii, cu multe tipuri diferite de inovații. Aceasta înseamnă că progresul va fi probabil un val complex și în continuă schimbare, mai degrabă decât o călătorie în linie dreaptă. Acest lucru este evident în cele mai recente dezvoltări ale tehnologiei. Modelele de astăzi fac progrese în ceea ce privește utilizabilitatea.

Cu toate acestea, cele mai avansate modele de limbaj mare se confruntă în continuare cu multe dintre aceleași provocări cu care s-au confruntat în 2022, inclusiv raționament superficial, generalizare fragilă, lipsa memoriei pe termen lung și lipsa metacogniției autentice sau a învățării continue - precum și, bineînțeles, halucinații. De la lansarea sa, de exemplu, GPT-5 a părut mai degrabă un progres normal decât o descoperire transformatoare. Drept urmare, unii dintre cei mai mari susținători ai inteligenței artificiale (IA) au început să-și tempereze entuziasmul.

Chiar dacă unele modele de inteligență artificială se dovedesc transformatoare, efectele lor vor fi mediate de procese de adoptare și difuzie - așa cum se întâmplă cu aproape fiecare invenție. Dacă este mai probabil ca această competiție în domeniul inteligenței artificiale să se întindă pe o generație și nu doar pe câțiva ani, decidenții politici trebuie să se gândească mai mult la modul în care societatea poate adopta rapid progresele inteligenței artificiale și mai puțin la modul în care poate valorifica potențialul speculativ al inteligenței artificiale.

În ceea ce privește România, pentru a evita întârzierea adoptării inteligenței artificiale în cadrul administrației publice, factorii de decizie ar trebui să lanseze o inițiativă de

alfabetizare în domeniul inteligenței artificiale la scară largă în cadrul aparatului birocratic. Angajații publici de toate tipurile trebuie să știe cum să utilizeze atât sistemele generale de inteligență artificială, cât și pe cele adaptate posturilor lor. Oficialii noștri ar trebui să ofere acces extins la instruire în domeniul inteligenței artificiale, atât pentru rolurile lor specifice, cât și pentru uz general, inclusiv instruire pe teme precum tendința de automatizare (în care oamenii supraestimează acuratețea sistemelor de inteligență artificială).

România trebuie să își modernizeze infrastructura și practicile legate de date, inclusiv în cadrul aparatului de securitate națională. Modelele avansate de inteligență artificială necesită hardware sofisticat, putere de calcul adecvată și sisteme de gestionare a cunoștințelor de ultimă generație pentru a funcționa eficient. Iar astăzi, Bucureștiul este în urmă la fiecare dintre acestea. Guvernul a început să facă unele progrese în modernizarea sistemelor sale, dar decenii de izolare și procese birocratice au creat întârzieri persistente care împiedică inovația.

Pentru a realiza adoptarea inteligenței artificiale la scară largă, Guvernul va trebui să investească masiv în achiziții în următorii ani, în special pentru apărare. Goana spre un mit nu este o politică bună. Dacă este aplicată corect, IA ar putea revoluționa eficiența sistemului administrativ. Chiar dacă ajută doar în domenii banale, cum ar fi optimizarea încărcării energetice, securitatea cibernetică și IT, mentenanța predictivă, logistica, managementul lanțului de aprovizionare și documentele de achiziții, aceasta va permite să depășească sau să elimine obstacolele de reglementare.

Referințe

- [1] D. Morar, Putea să fie altcumva: o istorie subiectivă a justiției după 1990, București: Editura Humanitas, 2022.
- [2] M. Andreescu and C. Andreescu, "Statul de drept. Semnificații constituționale," [Online]. Available: <http://revista.universuljuridic.ro/statul-de-drept-semnificatii>.
- [3] C. Clipa, "Între statul ideologizat și statul savant," [Online]. Available: www.banatulazi.ro.
- [4] M. Andreescu, Drept constituțional. Teoria generală a statului, București: Editura C.H. Beck, 2018, pp. 65-75.
- [5] O. Duhamel and I. Meny, Dictionnaire constitutionnel, Paris: PUF, 1992, pp. 972-975.
- [6] I. Muraru and E. S. Tănăsescu, Drept constituțional, București: Editura All Beck.
- [7] Curtea Constituțională a României, "Decizia nr. 232 din 5 iulie 2001," Monitorul Oficial nr. 727, 15 noiembrie 2001.
- [8] Curtea Constituțională a României, "Decizia nr. 22 din 27 ianuarie 2004," Monitorul Oficial nr. 233 din 17 martie 2004, 17 martie 2004.
- [9] D. Alland and S. Rials, "Constitutionnalisme," in *Dictionnaire de la culture juridique*, Paris, Editions Quadrige/Lamy-PUF, 2012, p. 266.
- [10] M. Duțu, "Nașterea, evoluția și perspectivele de afirmare ale constituționalismului românesc. Apartenență europeană și puternică vocație națională," *Studii și cercetări juridice*, vol. 11 (67), no. 3, 2022.
- [11] M. Tebieș, "Curtea Constituțională a României - evoluția, caracteristicile și modul de funcționare a acesteia," *Universul Juridic Premium*, no. 5, 2020.

- [12] Parlamentul României, "Legea nr. 455/2001 privind semnătura electronică," Republicată în Monitorul Oficial nr. 316/2014, 2014.
- [13] S. I. Stănilă, "Tehnologia informației și comunicațiilor în procesul judiciar," *Universul Juridic*, 2020. [Online]. Available: <https://www.universuljuridic.ro/tehnologia-informatiei>.
- [14] L. Stănilă, "Inteligența artificială: o provocare pentru dreptul penal," *Revista de drept penal al afacerilor*, no. 2, 2018.
- [15] D. S. Lorusso, "Law Report: The Telematic Process in Italy," 2014. [Online]. Available: <http://www.blblex.it/publicazioni.php?id=317&lang=it>.
- [16] S. Nora and A. Minc, *The Computerization of the Society*, The MIT Press, 1981.
- [17] Curtea Constituțională a României, "Inflația de decizii de neconstituționalitate privind noul Cod de procedură penală," *Analiză critică privind evoluția jurisprudenței CCR*, 2026.
- [18] M. Velicogna, "Justice Systems and ICT. What can be learned from Europe?," *Utrecht Law Review*, vol. 3, no. 1.
- [19] L. Stănilă, "Inteligența artificială și sistemul de justiție penală – Instrumentele de evaluare a riscului penal," *Revista de drept penal al afacerilor*, no. 3, p. 7, 2019.
- [20] S. Gibbs, "Chatbot lawyer overturns 160,000 parking tickets in London and New York," [Online]. Available: <https://www.theguardian.com/technology/2016/jun/28/chatbot-ai-lawyer>.
- [21] J. Bloomberg, "Digital Transformation vs. IT Transformation: Confuse Them at your Peril," [Online]. Available: <https://www.linkedin.com/pulse/digital-transformation-vs-confuse-them>.
- [22] L. Tepperman, "Digital Modernization vs. Digital Transformation," [Online]. Available: <https://medium.com/@ltepperman/digital-modernization-vs-digital-transformation>.
- [23] J. Rosa, C. Teixeira and J. S. Pinto, "Risk factors in e-justice information systems," *Government Information Quarterly*, vol. 30, no. 3, pp. 241-256, 2013.
- [24] S. I. Stănilă, "Tehnologia informației în procesul judiciar," 14 aprilie 2020. [Online]. Available: <https://www.universuljuridic.ro/tehnologia-informatiei-si-comunicatiilor-in-procesul-judiciar>.
- [25] M. Enache, "Noua eră a dreptului contemporan – digitalizarea și dimensiunea umană în procesul digitalizării," [Online]. Available: <https://www.juridice.ro/essentials>.
- [26] C. Vrabie, "Deep Learning. Viitorul inteligenței artificiale și impactul acesteia asupra dezvoltării tehnologiei," in *Accelerarea inovației*, vol. 10/2022, București, Editura Universitară, 2023, pp. 9-32.
- [27] I. M. Stănilă, *Inteligența Artificială. Dreptul penal și sistemul de justiție penală. Amintiri despre viitor*, Editura Universul Juridic.
- [28] B. C. Trandafirescu, "Raportul juridic în mediul digital – o abordare din perspectiva teoriei generale a dreptului," [Online]. Available: <https://www.universuljuridic.ro>.
- [29] G. Manu, "Impactul digitalizării asupra acțiunii administrative și dreptului administrativ," [Online]. Available: <https://www.universuljuridic.ro>.
- [30] E. Hurubă, "Digitalizarea executării silite," [Online]. Available: <https://www.universuljuridic.ro>.
- [31] M. Voicu, "Cyberjustiția. Unele considerații asupra digitalizării procedurilor judiciare," [Online]. Available: <https://www.universuljuridic.ro>.
- [32] M. C. Horowitz and L. Kahn, "Costul iluziei AGI," [Online]. Available: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/cost-artificial-general-intelligence?>